

FRANCE I JULIJA

Romeo: What lady is that which doth enrich the
hand of yonder knight?

Servingman: I know not, sir.

Romeo: O! she doth teach the torches to burn bright.
It seems she hangs upon the cheek of night
Like a rich jewel in an Ethiop's ear;
Beauty too rich for juse, for earth too dear!

(Romeo & Juliet I, V)

»Ona je, kažem, bila tako ljupka i puna svih milina da je osjetio čednu i slatku blagost tko bi je promatrao, i to ne bi mogao izraziti riječima; i nitko je nije mogao motriti a da već na početku ne uzdahne. Ove i još čudesnije stvari izvirale su iz njene kreposti. Stoga misleći na to i htijući opet *pjevati njoj u hvalu* (kurziv L. P.), kako bi *ono što se pjesmom može izraziti saznali i drugi* (kurziv L. P.), a ne samo oni koji su je imali prilike vidjeti«, piše Dante u XXVI glavi *Novog života*, govoreći i objašnjavajući onaj presudni trenutak u svom životu kad je u osamnaestoj godini na mostu na Arnu susreo Beatrice.

Tolike draži i sklad se u moje
gospoje vide, kad pozdravlja koga,
da svaki jezik nijem protkne s toga,
a oči u nju gledati se boje. (Kurziv L. P.)

(Prev. M. Kombol)

Piše tako zatravljeni Dante u ovom sonetu iz *Novog života*, sonetu koji se »može lako razumjeti po onome što je prije ispričano pa mu nije potrebna nikakva podjela; stoga prelazeći preko njega«, nadodaje on, »kažem da je ova moja gospa bila puna tolike milosti da nisu samo nju hvalili i častili, već su zbog nje častili i mnoge druge.« (Kurziv L. P.)

Povijest svake velike presudne ljubavi, presudne barem za jedno od dvoje koje voli, počinje, čini se, uvijek jednim jednako tako presudnim, premda na prvi pogled, slučajnim trenutkom. Za Dantea je to bio taj

trenutak na mostu na Arnu, što je u njemu pokrenuo sav onaj kozmos ljubavi, »ljubavi što giba sunce i sve zvijezde«.

Za Petrarku bijaše presudan 6. travnja, zadnji petak posta, kad je 1327. u avinjonskoj crkvi susreo svoju *Lauru*:

Era'l giorno ch'al Sol si scoloraro
Per la pietta del suo Fattore i rai,
Quand'i' fui preso, e nom me ne guardai,
Che i be' vost'occhi, Donna, mi legaro.

(Sonet III)

Bil je dan ko je sončna luč zbledela
zbog smrti Stvarnika, kar iznenada
prevzela vaših oči me je vada.

(Prev. A. Gradnik)

Prešernu bismo gotovo potpuno opravdano i ne griješeći gotovo nimalo mogli i smjeli pripisati gornje Danteove riječi. Ne znamo posve točno koji je *čas i hip* bio presudan za njegov susret s *Julijom*, ali se znade da on pada negdje u godinu 1831. (možda i nešto ranije), iako ga France u sonetu »Od veselog je časa teklo ljeto«, objavljenom tek 1846, stavlja u godinu 1833, godinu kojom počinje Julijino razdoblje (B. Paternu), i koja kao i nekoliko narednih nosi ime JULIJA, pa tako sve godine Francetova poprilično kratkog života možemo podijeliti na godine prije Julije, godine Julije, i godine nakon Julije.

»Julijana Primic rodila se ljubljanskom trgovcu Primicu godine 1816; djevojačko ime majčino bilo je Hartel; imala je vrlo bogatu i odličnu rodbinu. Trgovac Primic je umro kad je Julija navršila jedva pet godina. Poslije ju je odgajala majka koja je bila ohola, vrlo pobožna i škrta ženska. [...] Julija je bila plavokosa. Imala je modre oči, posebnu lijepu blistavu put i rumeno, ružičasto lice. Bila je malena i nježna. Njena je majka često uzdisala: 'Kad bi Julija bila barem za glavu viša!' Imala je također jedno rame malo više od drugoga«, piše Prešernova kći Ernestina Jelovšek (*Spomini na Prešerna*, Ljubljana 1903).

Prešeren svoj susret s Julijom stavlja namjerno u godinu 1833. (kao što namjerno i simbolično bira ime *Trnovo* za pozornicu svojeg susreta s njom), da bi mu kao i Petrarki mogao pasti u vrijeme Velike sedmice, tj. točno na dan 6. travnja (u Petrarke to je Veliki petak, u Prešerna pak Velika subota; Velika subota 1833. bila je zaista 6. IV), i upravo zbog ovog »neprikrivenog petrarkističkog toposa koji je Prešeren izabrao za ispovijed svoje već okončane ljubavne historije, biografsko dokumentaristično čitanje te pjesme vrlo je riskantno« (B. Paternu). Sonet je, kako zaključuje Anton Slodnjak (F. Prešeren, *Pesnitve in*

pisma, Ljubljana 1977): »Prešeren sastavio nakon Julijinog vjenčanja dana 28. svibnja 1839. godine, da bi uvećao početak svoje velike, s tolikim životnim i umjetničkim nadanjem počete, a već davno prije tog vjenčanja izjalovljene ljubavi. Što je u sonetu njen početak stavio u 1833. a ne u 1831. godinu, kad se u njemu već počela blago javljati, objašnjavamo tim što se Juliji tek te godine javno očitovao priopćivši joj *Gazele* kao ljubavne poslanice u prilogu Ilirskog lista.«

Začeci te ljubavi naziru se dakle već u pjesmi »Prva ljubav« (1832), koja je i po obliku i dijelom sadržajem vrlo bliska pjesmi »Oproštaj s mladošću«, i u sebi povezuje dvije od četiri Prešernove kardinalne teme, povezuje životno iskustvo i spoznaju, s ljubavlju. Prešeren u prvoj strofi govori o slobodi srca, o ljubavnoj neovisnosti i unutarnjem spokoju, da bi u drugoj danteovski uveo sliku »rajski lijepe djeve«, i zatim kroz dvije naredne kitice petrarkinski prikazao i mjesto susreta (na nekoj očigledno brojnoj zabavi), i učinak susreta, slast nove ljubavi, bol prve ljubavne strelice (»što nikakva joj nigdje nema lijeka«, kako će napisati u ovoj i u drugim brojnim svojim pjesmama, a najviše sonetima), nemir i patnju, da bi u posljednjoj strofi pružio drugima nestašnu i šaljivu opomenu i pouku:

Tko me ne želi slušat, sam će sudit,
u moje patnje jadan će zablúdit.

O prvoj kristalizaciji te ljubavi, poslužimo se Stendhalovim terminom, o »misaonom osvajanju« (Paternu) Julije, govori, i na nj, nekim svojim izrazima (*ružo urla*, na primjer, što ukazuje na djevojku iz viših slojeva) aludira i pjesma »Odvjetnik« koja, iako napisana u obliku španjolske asonance što ju je Prešeren mogao naučiti od Boscána i Garcilasa, jer ih je Čop imao u svojoj knjižnici, gubi karakter epičnoga i prelazi u liriku (J. Kos). Pjesma je u stvari vedri i lepršavi dijalog koji na jednu stranu svojom strukturom *niti-niti-niti-nego* vuče na barok, na drugu pak stranu na slavensku antitezu i narodnu poeziju čijem će se utjecaju, pogotovo epskoj deseteračkoj lirici koju je izuzetno štovao Kopitar, neautohtonoj za slovenski jezični izraz, Prešeren odlučno i s programatskim predumišljajem oduprijeti pišući svoje sonete.

»Odvjetnik« je nastao u ono Francetovo »metuljčarsko doba« (F. Kidrič), u leptirčarsko dakle vrijeme (1828—1832) ljeta od jednog lijepog cvijeta do drugog, Dolenčeve Zalike, Krištofbirtove Rezike, Rotarjeve Jerice, Metkine Maričke, Marije Kajetane Khlunove, i inih, koje je ovdje nabrajati suvišno.

Već je rečeno da su *Gazele* Prešernovo ljubavno očitovanje Juliji. U prvoj gazeli, najavljujući svoj program (»slovenskoj ću u njoj braći slatki glas ja širit«), Prešeren Juliju podiže vrlo visoko, do gotovo uni-

verzalnog simbola, da bi zatim, uspoređujući je i pretpostavljajući svim glasovitim pjesničkim miljenicama starog i novog doba, Deliji (Tibul), Korini (Ovidije), Cintiji (Propertije) i Lauri (Petrarca), upravo poput Petrarke, »spustio čitav svemir« u nju, »učinivši od nje i sebe svoj svijet« (De Sanctis, *Povijest talijanske književnosti*), nebeski uzvišenu djevu pretvorivši u konkretnu oholu građanku, što se posebno vidi u drugoj, četvrtoj i petoj gazeli.

S istom je namjerom Prešeren uobličio i sonet koji počinje stihom: »Sanjalo mi se da u svetom raju«, ispričavši u njemu u vidu sna, koristeći se, kako je to u romantizmu bio čest običaj, kršćanskom zgodom kao sadržajem, duhovitu u uspjelu ljupku ljubavnu parabolu, a sve to da bi ljubljenoj svojoj Juliji Primicovoj, tada već pl. Scheuchenstuel, pohvalio vrijednost, kao što je to učinio, kao da je na umu upravo imao navedene Danteove riječi iz *Novog života*, posvetivši joj svoj *Sonetni vijenac* kojemu su poput kakva »ljubavnog preludija« (J. Vidmar) prethodili *Soneti ljubavi* (1830).

Ovim sonetima Prešeren otvara svoju sonetnu fazu i u njima se već, kao primjerice u sonetu »Kao što čezne oko u mornara«, osim čežnje i ljubavi koja nadrašta erotiku i postaje sudbinski fatalna (Paternu), javlja za Prešerna, a i za romantičnu liriku uopće, karakterističan motiv »nemilosrdne djeve«, koji se kao i motiv »hude sreće«, poput leit-motiva provlači kroz svu njegovu liriku.

Motiv nemilosrdne i nesmiljene djeve javlja se i u sonetu »Ljeta su stara čudnu priču skrila«, gdje ga Prešeren, koristeći se »gotskim« motivom vampiruše, vrlo snažno u tercinama potcrtava (jednako kao što ga izrazito potcrtava i u sonetu »Vi što tiranstvo ljubavi vam nije«, u kojemu se pojam »tiranstva ljubavi« javlja u njega prvi put).

Isti se motiv javlja i u baladi »Ponovni pokop«, napisanoj u nibelunškoj strofi. Sevêra, ženski lik u njoj, na latinskome upravo i znači *stroga* i *osorna* ženska. Prešernolozi ovu pjesmu vezuju uz Prešernove misli o samoubojstvu. »Htio se dvaput ustrijeliti, jednom u Ljubljani, jednom na Bledu, ali na sreću pištolj nije htio opaliti. U Kranju se bio već objesio, ali ga spasila djevojka« (Janez Trdina).

Nakon pojave *Sonetnog vijenca* kod Primicovih, odnosno Scheuchenstuelovih, zavladała je konsternacija, bijes i ogorčenje, te je France, jednako tako konsterniran i ogorčen, požurio napisati sonete opravdanja. To se posebno vidi iz soneta »Molitve nije znao vitez tvrde glave«:

Oprosti što mi srce vijenac skôva
dok smrt još nije zgasila plam sâma,
vijenac što nosi imena tvog slova.

Vidi se to i iz ostalih »dnevničkih soneta« nastalih neposredno nakon *Uijenca* (»Sanjalo mi se da u svetom raju«, »Velika bješe, Togenburgu,

tvoja«, »U dužnost tebi, Mojsije, je palo«, »Na jasnom nebu mila luna grije«, »Mnogi do Rima i u Kampostelje«, »Desi se da muhamedanci prave«, »Sred djeva nju su oči poput sjene«, »Kad liječniku u jednom času sine«, »Otvorit će se svod o sudnjem dnevnu«. U njima Prešeren »umjetnik uživa, ali je čovjek nezadovoljan [...], jer pod tom lijepom, tako izgladenom i čistom formom kuca jadno srce (112 puta spominje Prešeren u svom opusu srce. Vidi Peter Schrerber, *Slovar Prešernovega pesniškega jezika*) čovjeka koji se hrani željama i slikama« (De Sanctis). Prešeren se zaista doslovno »hranio slikama«. U sonetu »Mnogi do Rima i u Kampostelje«, koji u akrostihu nosi posvetu MATEVŽU LANGUSU, dakle ima ime njegova prijatelja Matevža Langusa (1792—1852), slikara koji je oko 1834. slikao Julijin portret. Prešeren je neprestano u toku rada na tom portretu, nakon Julijinih odlazaka, dolazio i divio se slici na kojoj njemu

kazuje se djeva,
nebeske nje ljepote sjena, snovi
goli, gdje jedva trag istine sjeva.

U ovom vrlo složeno komponiranom sonetu Prešeren svoju žudnju uspoređuje sa žudnjom i sanjama hodočasnika koji obilaze sva u prvoj kvartini nabrojena mjesta. Ima u ovoj ljubavi *par distance*, i u ovom strukturno baroknom sonetu nešto srednjovjekovno, poput Rudelove *amor de terra lonthana*. Sonet je izišao tek u *Poezijama dr. F. Prešerna*. U posljednjoj tercini spomenutoga soneta, što ga je tek po završenom portretu Prešeren pokazao svom prijatelju, otkriva mu razlog svojih čestih dolazaka:

U dom tvoj želja vuče me i plovi;
Srce tu manje more strijele gnjeva,
Ure su kraće, sladi uzdah novi.

U vrijeme nastanka ovih dnevničkih soneta, nastali su i njemački soneti Prešernova ciklusa »Prispodobe ljubavi« (1834). U prvome, koristeći se prokušanim stilskim efektom *kao taj što — tako ja*, ostvaruje Prešeren uspjelu, gotovo impresionistički transparentnu sliku čežnje, kojom kao simbol udaljene nade, uspoređen s djelićem stijega s daleka broda što ga na otok priželjkuje brodolomnik, nonšalantno dominira traka Julijina šešira. U drugom se sonetu ponovno pak javlja slika uzvišene žene ka kojoj strah ne da pjesniku podići oči. Isprepliću se u njemu ljubav, nada i strah u prešernovski već poznati nam amalgam.

U njemačkom sonetu »Zašto nju, vrijednu«, Prešeren vrlo sarkastičnim tonom u tercinama povezuje dvije svoje dominantne teme, ljubav

prema Juliji i ljubav prema domovini, i istodobno, pišući sonet njemačkim, odgovara svojim ljubljanskim znancima zbog čega o Juliji pjeva samo slovenskim jezikom, kao što u sonetu »Vi što tiranstvo ljubavi vam nije«, oštro napada ljubljanske (malo)građane i kramare, obrazlažući im hrabro i razlog svog upornog, iako neuslišanog, pjevanja (neuslišanog čak i nakon labudjeg njegovog pjeva — *Sonetnog vijenca*), iskazujući im čvrsto svoju odluku da u tom »ropstvu ljubavi«, što mu ga »bog sa strijelom zada«, istraje usprkos Julijine neumoljivosti.

Da Julija i nije bila baš neosjetljiva prema Prešernu svjedoči i njegova pjesma »Snaga uspomene«, koju neki pripisuju njegovom ponovnom susretu s Jericom, iako se s obzirom na datum objave pjesme 29. II 1843. (budući da Julijin rođendan pada 16. II), misli (Slodnjak) da je i ova pjesma namijenjena i posvećena Juliji. Na ovo po svoj prilici ukazuju stihovi:

Među nama se diže tvrda stijena,
iz bezdna strmog pod nebèski tron.

Stihovi nedvojbeno govore o nepremostivoj socijalnoj razlici između Prešerna i Julije, razlici koja je i bila jedna od glavnih zapreka realizaciji njegovih zamisli. Pjesma na drugu pak stranu ima prizvuk Prešernovog »suverenog pogleda na ženu« (J. Kos). Čini se, ipak, da France i Julija i nisu bili baš tako otuđeni, kako bi to po svemu moglo izgledati, i da su samo (barem ona), prikrivali svoje čuvstvo. »Danas je dokazano da Prešeren i Julija nisu u vrijeme dok je on o njoj pjevao bili potpuno nepoznati i tuđi, ali su pred drugim tajili svoje istinsko čuvstvo« (Slodnjak). O toj mogućnosti govori i pismo jedne od njezinih nećakinja od 2. XII 1948: *Es existierte auch ein Büchel welches Prešeren meiner Grossmutter auf einem Kasino Ball ihr übergab mit einer Widmung u. allen Gedichten un sie mit seiner Handschrift. Aber als mein Grossvater nach ihrem Tod nach Graz übersiedelte, gieng es verloren.* (Navodi F. Kidrič, *Prešernov album*, Ljubljana 1949.)

Balada »Neistrunulo srce« naprotiv nastala je »nakon Julije« u vrijeme kad Prešeren, što sebe u njoj izjednačava s pjesnikom Dobroslavom, nesreću, tako čest pojam svoga pjevanja, ne osjeća više samo kao ljubavnu nesreću, kao dar nemilosrdne djevojke, koja se ovdje javlja usputno, kao motiv pomalo već klišeiziran (Paternu), iako još uvijek u sebi nosi reminiscencije na Juliju. U ovoj svojoj »labudjoj pjesmi« (Vidmar) pjesnik otvara novu svoju temu i započinje estetsku ljudsku ispovijest o svojim pogledima na pjesništvo, svijet, kozmos i položaj pjesnika u njemu, otvara sasvim panteističku i za romantičara karakterističnu vizuru ustrojstva kozmosa s pjesnikom mu u središtu, i tako ovu pjesmu-baladu, napisanu istim metrom kao i »Ponovni pokop« i u *Poezijama* objavljenju odmah do nje, pretvara u stanovitu misaonu parabolu, prota-

goniste u njoj (nazovimo ih tako), pjesnika, oholu djevojku i mudrog starca (iste koji se javljaju i u »Krštenju na Savici«), dovodi na groblje, pravi »gotski«, *ghastly* ambijent za baladu u kojoj, kao i u još nekim pjesmama nastalim u ovoj posljednjoj fazi Prešernova pjevanja, otkriva svoje nove panteističke poglede. Središnja slika balade postaje opet srce. srce pjesnika koje prirodi na kraju vraća sve što je od nje dobilo.

»[...]

Nek lahor i ga hlade, i miju rose sve,
nek sunce, mjesec, zvijezde, što pjesničke mu sne
nadahnuše kroz život, opet ih uzmu sad,
splahne li u tom času, pokopajmo ga tad.«

Rasjekli su mu srce, ležalo noć i dan
tu je pod jasnim nebom, kad próde osvit rân,
kad grānu drugo sunce, ĩskopnje srce svo
ko bijeli snijeg u proljet, pokòpat ne bje štò.

Vraća tako Prešeren suncu »sve što od njega dobi«, na isti način na koji to puno kasnije čini i Antun Branko Šimić suočen s posljednjim stvarima, osjećajući posvemašnju povezanost s njima:

Evo me svega svladala težina
Ko potege s nategom, jedva pomaknem uda
Evo me svega svladala vrućina
Ohladit bi me mogla samo hladna zemlja.

I glas mi usahnu u grlu suhom
Nikad ga više neću čuti svojim uhom

Zanavijek pustih težini trup i trudne mi ude
Usijanim tijelom grijem oko sebe uzduh
žestinom jula

Bez glasa gorim, u tjeskobi
Vraćam suncu sve što od njega dobih.

»Jedan pogled, jedan pozdrav to je čitava povijest te ljubavi«, piše De Sanctis za Dantea i Beatrice, a isto bi se moglo reći i za Franceta i Juliju, jedan pogled i jedan (eventualno) pozdrav i bilo je dovoljno; malo za ono što traži život, mnogo za ono što dāde poezija.

Luko Paljetak